

SOCIAL MENTALITY AND RESEARCHER THINKERS JOURNAL

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed

ISSN: 2630-631X

Social Sciences Indexed

www.smartofjournal.com / editorsmartjournal@gmail.com

November 2018

Article Arrival Date: 05.10.2018 Published Date:21.11.2018 Vol 4 / Issue 13 / pp:860-875

CİNSİYET AYRIMINDA EVRENSEL NORMLARIN OLUŞMASI VE TOPLUMSAL CİNSİYET

THE PRODUCTION OF UNIVERSAL NORMS IN GENDER SEPERATION AND SOCIAL GENDER

Dr. Şeyda ÖZÇELİK
seydaozcelik@hotmail.com

ÖZET

Evrenin oluşmasıyla birlikte insan hayatının serüveni başlamış, birlikte yaşama deneyimi, insana toplumsal bir varlık olma ve toplumdaki diğer unsurlarla ilişki kurma zorunluluğunu getirmiştir. Bu zorunluluk ile insan ve toplum arasındaki her türlü ilişki belirli kurallar çerçevesinde düzenlenmiş ve bu düzenlemeler bireye bazı roller yüklemiştir. Bu rollerin en primitif olanı cinsiyet odaklı kadın ve erkek ayrımıdır. Doğal yaşamın başlangıcında herhangi bir cinsiyet ayrımı olmadan sürdürülen ortak yaşam, zamanla kadın ve erkek farklılığı göz önüne alınarak kurgulanmış bir süreç haline gelmiştir. Bu süreçte erkeğin ve kadının gerçekleştirebileceği ailevi, dini, ekonomik, siyasi vb. görevler, bireyin etken olmadan edindiği cinsiyet ile özdeşleştirilmiştir. Kas, kol ve düşün gücüne dayanan her türlü aksiyon erkeğe, doğaya ait olan ve duygusallık taşıyan işler ise kadına özgü olarak belirlenmiştir. Kadın ve erkek olmada diskur haline getirilmiş bazı kalıp yargılar ise cinsiyet ayrımını körüklemiş ve toplumsal cinsiyet oluşumuna dayanak oluşturmuştur. Toplumsal cinsiyetin formal ve informal hayata sıçramasıyla da yaşamın her aşamasında engel olunamaz bir erkek hegemonyası kurulmuştur.

Bu çalışmada toplumsal düzenin iki cinsiyet ortaklığındaki basit iş bölümünden, ustaca tasarlanan erkek merkezli ataerkilliğe geçişi; aile, din, ekonomik ve siyasi sistem çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca ortak yaşam alanının cinsiyetlere göre ayrıştığı noktalar tespit edilerek, bu yolla oluşturulan “Toplumsal Cinsiyet” kavramı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, İş bölümü, Erkek, Kadın, Toplumsal Cinsiyet.

ABSTRACT

With the formation of the universe, the adventure of human life has begun, and the experience of living together has brought the necessity of being a social being to the human and establishing relations with other elements in the society. With this obligation, all kinds of relations between human beings and society are regulated within the framework of certain rules and these regulations have imposed some rules on the individual. The most primitive of these roles is the gender-focused distinction between man and woman. The common life, which has been maintained without any gender discrimination at the beginning of natural life, has become a designed process by taking into account the difference between men and women in the course of time. In this process, the domestic, religious, economic, political, etc. tasks that man and woman can realize, are identified with the sex acquired by the individual without being active. All kinds of actions based on muscle, arm and thought are determined for men, and works that belong to nature and are emotional, are determined for women. Some stereotyped judgements, which have become discourse for being man and woman, have led to gender division and have formed a basis for production of social gender. A domination of man has been established in every stage of life with the help of gender leaping into formal and informal life.

In this study, the transition from simple labor-division which is in partnership of two sex of social gender, to the masterly designed male-centered patriarchy, has been evaluated within the framework of domestic, religious, economic, political system. In addition, the points where the common living area is divided according to gender, have been determined, and the concept of “Social Gender” created in this way has been examined.

Keywords: Gender, Division of Labor, Man, Woman, Social Gender.

1.GİRİŞ

İnsanlar ve toplum arasındaki siyasi, sosyal, dini, kültürel, ekonomik ilişkilerin belirli kurallar çerçevesinde düzenlenmesi, beraber yaşama olgusunun oluşturduğu bir süreçtir. Bu doğal döngüyü incelemek ve kayıt altına almak ise tarih biliminin görevidir. Tarih yazıcılığının başlamasıyla, devlet, toplum ve birey üçlemesindeki ilişki ağı “erk” kavramından yana evrilmiştir. Oysaki insanın doğası dişi ve eril olmak üzere iki çeşittir. İnsanlığın neredeyse yarısını oluşturan kadınların tarih boyunca yok sayılması onların sadece hizmetkâr, anne, kız kardeş ve erkekleri hoş tutmak için var olan bireyler olarak nitelendirilmeleri bir ayrım yaratmıştır. Dişil ve eril çeşitliliği reddedip, cinslerin varlığını doğal seleksiyon olmaktan çıkarmak, evrenin kurgusuna aykırıdır. İki cinsin de ortak bir düzlemde, aynı yaşam hakkına sahip olduğunun kabul edilmesi epey zaman almıştır. Hatta bu kabulleniş sürecinin tamamlanmış olduğunu söylemek bile muğlaktır. Günümüzde dahi kadının duygusallığı,

gerilik, eksiklik ya da zayıflık olarak eleştirilmektedir. Fakat kadının duygusal zekâsının negatif bir yan değil tam tersine pozitif bir yan olduğunu kabullenmek gerekir. Duygusal zekânın varlığı koruyan ve sezgi gücünü açığa çıkaran bir zekâ türü olduğu üzerinde durulmamıştır.

Kant'ın "*İnsanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulması*" olarak tanımladığı Aydınlanma Dönemi ile beraber akıl, düşünce ve farkına varma ile biçimlenen insan, dünyaya yepyeni bir "*birey*" modeli kazandırmıştır. Bu birey varlığının ve öneminin farkına vararak, kitlesel hareketlerin tetikleyicisi olmuştur. Köle, proleter, köylü, kadın gibi toplumsal kategorideki gruplar, "*biz*" olmanın verdiği var oluş mücadelesinin aktörlerini oluşturmuşlardır. Aktörlerin, mücadele alanları yalnızca varlık olarak kabul edilişleri ile ilgili olmamıştır. Özellikle cinsler arasındaki ayırım, aile kurgulanmasında, görev dağılımında, kamusal görünürlük aşamasında ve gündelik hayatın belirlenmesinde belirgin bir biçimde hissedilmiştir. Günlük hayatın başladığı yer olan aile aynı zamanda kadının hikâyesinin de başladığı yerdir. Ataerkil aile sisteminden önce var olduğuna inanılan matriarka ya da maderşahilik düzende, kadına atfedilen değer kadını; aile ve toplum içinde belirleyici konuma yükseltmiştir. Ancak matriarkadan patriarkaya geçiş ve patriamonyal devlet geleneğinin yönetici sistemde egemen olması, kadının ve tarihinin çok geç farkına varılması sonucunu doğurmuştur.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, üst üste binerek bir düğüm haline gelen çeşitli eşitsizlikler ve ayrımcılıklar sonucunda kadınların bir cinsiyet grubu olarak diğer cinsiyet grubu tarafından ezildiği kavramı ortaya atılmıştır (Tekeli ve Koray, 1991: 4-5). Cinsiyet ayrımcılığı, toplumun en önemli sorunlardan biridir ve esasen kadınlara yönelik ayrımcılık şeklinde ortaya çıkmaktadır. Diğer sosyal sorunlar gibi, bu sorunun çözümü de çok boyutludur. Ayrımcılığı sadece eşit ya da benzer olanlar arasında yapılan farklı muamele olarak değerlendirmek yeterli değildir. Cinsiyet ayrımcılığını inceleyen sosyolojik yaklaşımlardan fonksiyonalist yaklaşıma göre; kadın ve erkeğin ilkel toplumdan başlayarak yaşadığı rol farklılaşması cinsiyet esaslı iş bölümünü oluşturmuştur (Demirbilek, 2007: 13). Doğal olarak, bu iş bölümünde erkeğin kadından daha güçlü olduğu vurgulanmış, kadının bedensel zayıflığı düşünsel alana da sirayet etmiştir.

Bu bağlamda çalışma, ilkel yaşamdan modern hayata geçiş sürecinde cinsiyet odaklı biçimlendirilmiş roller üzerinde etkili olan faktörleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Klasik iş bölümünden cinsiyet ayrımı gözetilen sürecin hangi şartlarda doğduğu ve geliştiği, bu şartların oluşmasındaki başat aktörlerin gelişim seyrini değerlendirmeye çalışmıştır. İş bölümü, aile, din, ekonomik ve siyasi sistem paralelinde incelenmiş olan cinsiyet ayrımının oluşması ve toplumsal cinsiyetin olgunlaşma evresi tarihsel yöntem eşliğinde tartışılmıştır.

2. CİNSİYET AYRIMI ve İŞ BÖLÜMÜ

Evrende yaşamın başlamasıyla birlikte insan, doğaya karşı var olma mücadelesine girişmiştir. İlk aşamada doğanın sunduklarıyla yetinen insan, avcılık- toplayıcılık aşamasında zorunlu ihtiyaçları olan beslenme, barınma ve korunma ritüellerini gerçekleştirmiştir. Etnologlara göre; avcı toplayıcı topluluklarda erkekler yayları ve mızraklarıyla avlanarak et getirmişlerdir. Et, çok beğenilen bir yiyecek olmasına rağmen grubun yiyecek gereksiniminin yalnızca yüzde yirmisini karşılamıştır. Kadınlar ise daha az prestijli olan sebze meyve toplama rolünü üstlenmişler ve yiyecek ihtiyacının yüzde seksenini karşılamışlardır. Kadınlar, yaşamsal ihtiyaçların büyük oranını karşılamalarına rağmen, dünyanın hiçbir yerinde avcılığın toplayıcılıktan çok daha fazla önem verilen bir etkinlik olmasını engelleyememişlerdir. Böylece, evrende cinsiyete göre rol dağılımı erkeklerin lehine olmuş ve erkeğin ürününe önem verilmesi ön plana çıkmıştır (Heritier vd., 2014: 10). Avcı- toplayıcı toplumlarda hayvanları yemek, erkek egemen değerlere ayna tutmuş ve onları temsil etmiştir. Et yemek, erkek iktidarının her öğünde yeniden ilan edilmesidir. Etin erkek egemenliğinin simgesi haline gelmesiyle, etin sofradaki varlığı kadının güçsüzleştirilmesi anlamına gelmiştir. Etin fiziksel

güç sağlama konsepti, iktidara giden her yolun erkek güdümlü olmasından türemiştir¹ (Adams, 2000: 341-342). Erkek tarafından sofraya konan et, ilk insanların yiyecek ihtiyacının az bir kısmını karşılamasına rağmen avcı-toplayıcı toplumlarda, beslenme süreç ve alışkanlıklarında görülen cins ayrımının prototipini oluşturmuştur. İnsanlığa cinsiyete göre önem atfedilmesi bu aşamada başlamış ve insanın soyunun erkekten geldiğini vurgulamak için kullanılan “*insanoğlu*” kavramı dillere pelesenk olmuştur. İkel toplumlarda karın doyurma arzusuyla başlayarak yüzyıllar boyunca devam eden bu cins ayrımının köklü yerleşimi ve değiştirilmesi güç oluşu günümüz dünyasına da aksettirilmiştir. Bu sebeple Marx, “*Kadınların özgürlüğü, insancılığın kabalığı yenmesi anlamına gelen ve uygarlık çerçevesi içinde tanımlanmış bir insanlaşmanın ötesinde, insanın hayvan karşısında, kültürün doğa karşısında ilerlemesi anlamındaki daha temel bir insanlaşmanın ölçüsü olacaktır*” (Mitchell, 2006: 6) söylemi, kültür/doğa, insan/hayvan ve ikel/modern üçlemesinin birleşme noktasının kadın özgürlüğü ile olacağını ifade etmiştir.

Tarım aletleri buluşuyla, insan yaşamı; göçebelikten yerleşikliğe, ikellikten modernliğe geçiş yapmıştır. İnsan-doğa mücadelesinde galip ve mağlup taraflar zaman zaman değişse de bu kavramlara yüklenen anlamlar insanlık tarihinin sınıflayıcı mirası olarak devam etmektedir. “*Akıl ile zihnin erillik ve faillikle bağdaştırılıp, beden ile doğanın ise, eril bir özne tarafından imlenmeyi bekleyen dişilliğin dilsiz oluşallığı olarak görülmesi*” (Butler, 2014: 94) kadın-erkek varoluşsal diyalektiğinin bir ürünüdür. Evrensel kabul edişe göre; erkek doğasının olduğu gibi kadının da bir doğası vardır. Bu doğa, bir cinsiyetin bütün üyelerinin anatomik veya fizyolojik özellikleri dışında, kendi cinsiyetlerine özgü yatkinlıklara, davranışlara, niteliklere ya da kusurlara sahip olması demektir. Cinsiyetlerin bu farklılığı büyük ölçüde kültür tarafından nesilden nesile aktarılmıştır (Heritier, 4-5). Toplum, kadının erkekten daha yumuşak başlı, daha az iddiacı olmasını beklemiştir. Herhangi bir konuda kadının fikrinde ısrar etmesi daha az beklenmiş, buna karşılık bir erkeğin fikrinde direnmesi daha olağan karşılanmıştır. Böylece kadının ve erkeğin toplumsal rolleri, kültür tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır (Kağıtçıbaşı, 2012: 224). Erkeğin doğası gereği güçlü, mantıklı, iradeli ve cesur, kadının; geveze, kıskanç, akli havada ve denetime muhtaç varlık olarak nitelendirilmesi kültürel aktarımdır. Gisele Halimi bu kültürel aktarımı, hapishaneye benzeterek, kadının en korkunç, en belirsiz ve en sinsi olan (kültürel) hapishaneye kapatılmış² (Halimi, 1990: 21) olduğunu ifade etmiştir. Kadın ve erkeğin cinsiyet ayrımı olgunlaştıran sistem, ilk çağlarda yeme içme gibi zorunlu ve basit bir ayrımla başlamış, bugüne kadar getirilen kültürel mirasla biçimlendirilmiştir.

Cinsiyet ayrımının, doğruluğu/yanlışlığı, eksikliği/fazlalığı ya da sorgulanabilirliği tartışması, toplumlara göre farklılaşan kültürel bir deneyimdir. Antroplog ve etnolog Françoise Heritier, “*cinsiyetler arası değer ayrımcılığı olarak adlandırdığım şeyin insanlığın başlangıcında yerleşmiş bir kavram: İki cins eşit değere sahip değildir, biri diğerinden daha "değerlidir" ve dolayısıyla da erkeğin "değeri" kadından yüksektir*” (Heritier, 4-5) diyerek dünyada her zaman ve her yerde erkeğin kadından üstün kabul edildiğini söylemiştir. Heritier’in bu söylemi, cinsler ayrımını kültürel aktarım yerelliğinden çıkarmış, dünya uygarlığına aktararak evrenselleştirmiştir.

Soyut ve somut nesnel yoluyla yapılan cinsiyet ayrımı, şekil değiştirerek, hiyerarşik sistem içinde şiddetle var olmuştur ki; bu varoluşa en tipik örnek “*aile*”dir. Ortak lokasyonda yaşayanlardan oluşan küçük birimlerde, iş paylaşımına rastlanmıştır. Birim üyeleri arasındaki iş bölümü, bir diğer biriminkiyle benzerlik göstermiştir. İlk iş bölümü cins dayalı iş bölümü olduğundan, cinsler arasındaki iş paylaşımında benzerlikler görülmüştür. Erkeğin yapacağı işin diğer bir erkekle, kadınının ise diğer bir kadınla aynı olduğu bilinmektedir. Çabukluk ve kas gücü gerektiren işler erkekler tarafından yapıldığı için oluşturulan ilk iş bölümü belli nitelikteki insanların belli bir kesime

¹ Adams, kitabında hayvanlara tecavüz edilmesinden, kadınların kesilmesine ve cinsel şiddette zayıf olarak görülen varlıkların alt edilebilir ilan edilmesine kadar ataerkil tüketimin beslenişe dayalı politikasını işlemiştir. Yazar kitabında, ataerki ile et tüketimi arasındaki diyalektiği çözümlenerek, ilk insanlardan bu yana süregelen “etçil politikaları”n beslenme, siyasi yapılanma ve kültürel biçimlenme sürecini değerlendirerek bu sürecin feminist kuramlar ve veganizmle bağlantılarını okuyucusuna sunmuştur.

² Gisele Halimi Hapsedilmiş Kadın isimli eserinde kendisini “*Eve kapatılmış, siyasal karar mekanizmasından uzak, cinselliği yadsınmış, kültür ve kitle iletişim araçları tarafından şartlanmış olan kadının ben. Hapsedilmiş kadın*” olarak tanımlarken, kadına özgü oluşturulmuş bu dünyanın kararlarını alanın erkekler dünyası olduğunu dile getirmiştir.

bağımlı kılınmasını ya da erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyet kurmasını kapsamamıştır (Meulenbelt, 1987: 16). Ancak zorunlu ihtiyaçlara yönelik üretim olduğu zamanlarda kadınla erkeğin çalışmaları aynı olmuştur. İş çeşitliliğinin artması (balıkçılık, avcılık, çobanlık, tarım) ile iş bölümü de çeşitli kollara ayrılmış, özel bilgiye ihtiyaç duyan işler erkeğin alanına girmiştir. İş kuvvetinin çoğalması, büyük gelir ve büyük servet beraberinde getirmiştir. Erkek bu servete sahip olmaya başlayınca, kadının elinden üretimi ve egemenliği alınmıştır. Bu değişimden aile yapılanması da etkilenerek çocuğun ana tarafının bağlı olduğu sermayeden çıkıp, baba mirasına konmasına sebep olmuştur (Bebel, 1980: 35-38). Böylece cinsler arasındaki sıradan işbölümü, üretim, egemenlik sahası ve ekonomik güç ekseninde değişerek, birlikte yaşanan reel hayatın etkin gücünü dönüştürmüştür.

Tamamen bölüşme zihniyetiyle oluşturulan bu basit iş bölümü, *Ortaçağın sonlarına doğru eviçi sistem ile eşitsiz ve erkek egemen aile yapısının gelişmesiyle birlikte (cinsle dayalı işbölüm), kadınların aleyhine dönüşmüştür* (German, 1994: 93). İnsanlık tarihinin toplumsal, siyasal, ekonomik, dinsel ve diğer örgütlenme sürecinde fark edilir bir cins ayrımı yaratması, sistem ya da dönem koşullarının değişimiyle ilintili olmuştur.

3. ATAERKİLLİĞİN AİLE, DİN, EKONOMİK VE SİYASİ SİSTEMDEKİ BELİRLEYİCİLİĞİ

Kadınların konumu, evrenin değişim ve gelişim sürecinde, yalnızca toplumdan topluma değişmekle kalmamış, bir dönemden diğerine, sınıfsal konumlarından, içine doğdukları ailenin yapısına¹ (Erdentuğ, 1985: 165-171) göre çeşitlilik göstermiştir. Post Bronz Çağ' da erkek kardeşi olmayan bir kadın varis olabilmiş, bir erkeği birlikte yaşamaya ikna edebilmiş ve bir kadın mirasçı meteliksiz bir erkekten hatta aynı sınıftan bir oğuldan daha önemli olabilmiştir (Goody, 2004: 11). Toplum ve devlet yapılanmasından daha homojen bir kurum olan aile içindeki karı-koca ilişkisinde; *“karının kadın olarak erdemi boyun eğen tavrından, kocanın erkek olarak onuru ise gücünden kaynaklanması”* (Boyne, 2011: 43) cinsler arasındaki ayrımın görünmez örneklerindedir. Ailede her zaman zayıf cinsin erkekler sayesinde korunma yanılgısı, erkeklerin çıkarına uygun olmuştur. Erkeğin evde şef olması, O'na kendine baktırma hakkını doğurmuştur. Kadın erkekten kendisiyle daha nazik konuşmasını istediğinde *“binmiş olduğum bir tramvayın arkasından koşmam”* (Meulenbelt, 55) cevabıyla aile içinde kadın ve erkeğin statüleri ortaya konmuştur.

Aile içindeki cinsiyet rolü, insanın varoluşundan bu yana erkek merkezli olmamıştır. Johann Jakob Bachofen'in aile tarihiyle ilgili tespitlerine göre; insanlık, bütün kurallardan yoksun cinsel ilişkiler sirkülasyonundan soy zincirinin² (Erdentuğ, 174-176) analık hukukuna göre hesaplandığı antik çağ yaşamına geçmiştir. Kadınlar ana olarak genç kuşağın belirli ataları olmuşlar ve tam bir kadın egemenliği başlamıştır (Engels, 2003: 11). Karl Marx ve ABD'li antropolog Lewis Henry Morgan da Bachofen ile aynı fikirde birleşmişlerdir. Marx ve Henry, kadın soyuna dayalı klanların tarihsel olarak ataerkil aileyi önelediği ve ilk toplumsal örgütleniş biçimi olduğu yolundaki görüşünü benimsemişlerdir (Özbudun, 2015: 77). Anayanlılık genellikle, kalıtın (mirasın) ana soyundan geçtiği, oğulların, kocaların ya da erkek kardeşlerin sanlarla, mallara ancak yasal olarak sahip olan kadınla ilişkilerinin sonucunda ulaşabildiği toplum yapısı olarak tanımlanmıştır (Stone, 2000: 63). Engels ise insanlık tarihindeki ilk domestik kurumun ataerkil ya da tek eşli aile değil, anayanlı klan (gens) olduğunu söylemiş olanlardandır. Anayanlılık/ anayerliliğin yerini babalık hukukunun

¹ Kültürler arası karşılaştırmalı incelemeler, aile kurumunun birbirinden farklı olduğunu göstermiştir. Bu durumun sebebi kültür bencilliği, ailenin kapsamının değişkenliği, üremenin algılanış biçimi ya da toplumdan topluma değişen üretim araçlarına göre çeşitlilik göstermesi olabilir. Aile sınıflamalarında daha çok sanayileşmiş batı toplumları ile tarıma dayalı geleneksel toplumların sosyal yapıları esas alındığından, ilkel toplumlarda aile örgütlenmelerinin açıklayıcı özellikler yoktur. Genel olarak aile tiplerini, *“çekirdek aile”* ve *“ailenin bileşik tipleri”* olarak sınırlandırmak mümkündür. Çekirdek aile (nuclear family), *“evlilik bağı”* ya da *“kan bağı”* esasına göre şekillenirken, ailenin bileşik tipleri içinde *“evlilik bağı esaslı poligam aile”* ile *“kan bağı esaslı geniş aile”* olmak üzere iki çeşit belirlemek mümkündür. Geniş bilgi için bkz; Aygen Erdentuğ, Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985, ss.165- 171.

² Antropolojide soyun izlenmesi, soy tayini sağlayan bir kültür kalıbıdır. Akraaba grubuna aitlik, akrabalar arasında doğal sorumluluğu beraberinde getirir. Soyun izlenmesine ilişkin dört kural bulunmaktadır. *“Baba soyunun izlenmesi”*, *“ana soyunun izlenmesi”*, *“soyun her iki yanlı-sınırlı izlenmesi”* ve *“çift soydanlık”* bu grupları oluşturur. Ayrıca bu kuralların her biri, izlendiği toplulukta, o kuralı tamamlayan yerleşme kuralını da belirler. Örneğin ana soyunun izlendiği yerde ana yanı yerleşme, baba soyunun izlendiği yerde baba soyuna yerleşme eğilimi vardır. Geniş bilgi için bkz; Erdentuğ, a.g.e., ss. 174- 176.

almasını kadının tarihsel yenilgisi olarak görmüştür (Özbudun, 78). Marx ve Engels'in Morgan'ın fikirleri doğrultusunda yaptıkları analizlerine göre, anaerkil yapılanma ataerkilden önce var olmuş ve arkaik Yunan döneminde çekirdek aile tiplemesinde yaygın olarak görülmüştür.

Anaerkil sistem içindeki analık hukukunun Yunan kahramanlık çağında yıkılışı, kadın cinsinin büyük tarihsel yenilgisi olmuştur. Klasik çağda da devam eden bu durum giderek süslenip püslenmiş, aldatıcı görüntüye sokulmuş, bazen yumuşatılarak saklanmış fakat hiçbir zaman ortadan kaldırılmamıştır (Engels, 56). Yunan kahramanlık çağındaki aile sisteminde tek eşliliğe geçiş, Roma uygarlığında daha yoğun hissedilir hale gelmiştir. Klan içinde bir dizi kız kardeşle bir dizi erkek kardeşin evlendiği kandaş evliliklerde ve punaluan aile tiplerinde baba otoritesi olanaklı değilken, özellikle tek eşlilikte, Roma tipi anaerkil ailede baba otoritesi en gelişkin şeklini almıştır (Özbudun, 77). Roma Uygarlığındaki manus¹ (Erişgin, 2013: 1-31) uygulaması kadını kocasına bağlamış, hukuksal ve dinsel anlamda erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü resmen onaylamıştır. Tarih boyunca, ailesel ya da siyasal kurallar belirlenirken ethoslara bağlı kalınmıştır. Toplumla ilişkili her türlü kanun ya da kurallar silsilesini belirleyen ethosların içindeki önemli etkenlerden biri de din olmuştur. Özellikle eski uygarlıklardaki yapılanmaların çoğu dinsel kökenlidir. Tanrı ve Tanrıçılığın kökeninde erkeğin ortaya attığı yasaların Tanrı'nın sırtına yüklenmesinde, erkeğe büyük bir çıkar sağladığını söyleyen Simon De Beauvoir, dinin kadınlar için de gerekliliğini vurgulamıştır. Çünkü din, varlık üzerinde sonsuz bir yetke kurar. Erkek de kadın üzerinde yüce bir yetke kurduğuna göre bu yetkenin kendisine yüce bir varlıktan Tanrı'dan gelmesi erkek açısından son derece iyidir. Tanrı korkusunun ezilen kadındaki başkaldırma isteğini daha çekirdek halindeyken yok edecek olması, erkeğin elini güçlendirmiştir (Beauvoir (a), 1993: 34).

Din faktörünün insan yaşamında ağırlık kazanması direkt olarak ailede hissedilmiştir. Aile tarihinde, "hetairizm"den tek eşli evliliğe yönelme özellikle Yunanlılarda, dinsel fikirlerin evrimiyle gerçekleşmiştir (Engels, 11-13). Bachofen'e göre, *erkek kadının karşılıklı toplumsal durumundaki tarihsel değişimler, insanların gerçek yaşam koşullarındaki gelişmenin değil, insanların beyinlerindeki dinsel yansımalarının ürünüdür*² (A.g.e., 12-13). Bachofen'a göre, erkek ve kadın arasındaki ayrım Tanrıların (eril Tanrı Apollon, dişil Tanrıçalar Erinniler) mahkemesinde kesinleştirilmiş ve erkek Tanrıların zaferi olarak görülmüştür. Eril Tanrıların mutlak gücüyle beraber cinsiyet ayrımı, mitoslarda belirginleşmiş ve bundan sonra insanların inanışları üzerindeki erkek otoritesi kavramsallaşmıştır. Yunan kahramanlık döneminde politeizmdeki dişil Tanrıçaların saf dışı bırakılarak, eril Tanrılara güven duyulması cinsiyet dengelerini altüst etmiştir. Böylece, ilham veren, büyüleyen ve doğayı temsil eden kadının ikircikleştirilmesi, insansal ve toplumsal ilişkilere yön veren din olgusunun cinsiyet açısından anlamlandırılması konusu gündeme gelmiştir. Yunan filozoflarından Empedokles, Parmenides ve bazı düşünürler eserlerinde kelimelerin yetmediği, mantığın olmadığı, mevcut olmayı, eksikliği veya fazlalığı anlatırken yani öteye dair işaretler verirken esrarengiz davranmışlardır. Aslında düşünürlerin esrarengizi olarak tanımlama(ma)ya çalıştıkları varlık; kelimelerin kendisinden türediği, erişilmez olanı devam ettiren yani doğa, dişil, kadın ve Tanrıçadır. Bu konuda bir fikir birliğine sahip olmayan Yunanlı düşünürlerin arasında kadının varlığı zamanla aynılığa dayanan bir kültür içinde yok olup gitmiştir. Batılı filozoflar dünyanın dışı ve dışıyla olan ilişkiden doğduğunu söylemek yerine, "varlık" veya "varlıklar" vardır diyerek evrenin bütünlüğünü yansızlaştıran nihilizmin yolunu açmışlardır (Irigaray, 2014: 14-16). Açılan bu yolda kadının ve kadınla ilgili her şeyin nötrleştirilmesi, tarihin devam evrelerinde dışıye yönelik bir silikleştirme kültürünü doğurmuş ve bu kültürün başlangıcı da eril bir Tanrıyı güçlendirmek olmuştur. Ancak her ne olursa olsun politeistik bir panteonda Hebe, Selena, Venüs,

¹ Manus, Roma uygarlığında yapılan evliliklerde, kocanın karısı ve kız çocukları üzerindeki egemenlik hakkıdır. Geniş bilgi için bkz; Özlem Söğütü Erişgin, "Roma Toplumunda Kadının Konumu", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı:2, Yıl 2013, ss.1-31.

² Bachofen, Aiskhylos'un Oresteia'sını, Klytaimnestra, Truva Savaşı'ndan dönen kocası Agamemnon'u sevgilisine duyduğu sevgi yüzünden öldürür. Agamemnon'dan olan öz oğlu Orestes, öz annesini öldürerek babasının intikamını alır. Ana katiliği Erinniler tarafından, en ağır ve en bağışlanmaz suç olarak tanımlanır. Orestes'e cinayeti işleyen Apollon ve yargıç olarak başvuru Athena, tarafları dinleyerek, Orestes'in lehine karar verirler. Klytaimnestra'yı hem kocasını, hem de öz oğlunun babasını öldürmekle yani "ikili cinayet" le itham ederler. Böylece, Yunan kahramanlık döneminde, babalık hukuku, analık hukuku üzerinde utku kazanmış olur. Batmakta olan analık hukuku ile doğmakta olan babalık hukuku arasındaki savaşın dramatik bir anlatımında, analık hukukunun koruyucu Erinniler (Dişil Tanrıçalar) iken, babalık hukukunun temsilcisi Apollon (Eril Tanrı)'dır.

Luna, İsis, İşdar, Kybele, Umay ve daha birçok Tanrıça'nın varlığı, kadının varlığını taşların yontulmasıyla bedenleştirilmiş ve dışı Tanrıların izi ebedileştirilmiştir.

Yunan mitolojisinde, eril Tanrıların zaferi, Roma uygarlığında “*evlenen kadının iki aileye (babasının ve kocasının ailesi) birden dâhil olamaması, tek bir aileye dâhil olma zorunluluğunun nedenlerinden birinin din olarak gösterilmesi*” (Erişgin, 3) şeklinde devam etmiştir. Politeizmden monoteizme geçişle birlikte tek bir Tanrının varlığına ihtiyaç duyulmuş, din olgusu, mevcut bulunan ataerkil sisteme eklenmiştir.

Tektanrılı dinler, kadınların "doğası"na, statüsüne ve rolüne ilişkin normlarını vazederken, içinde doğdukları ve karşılığında meşrulaştırıp pekiştirdikleri ataerkil sınıflı toplumlarda varolan değerleri temel almışlardır. “Erkekler, insanlar ile Tanrı arasındaki dolayımı kuran öznelerdir; kadınlar, Tanrı'ya erkek dolayımıyla ulaşabilirler” (Berktaş, 2014: 26-27) tezi erkek din yasalarının eril merkezli düzenlendiğinin işaretidir. Yahudi erkeklerinin her gün sabah dualarında, “*beni kadın yaratmayan Tanrı'ya şükürler olsun*” diye dua etmeleri, sinagoglarda kadınların erkeklerden ayrı oturmaları, kadınların yaşam alanlarının dinsel ve manevi olarak etkin oldukları ev içi ve çocuk eğitimine sıkıştırılması, dinin cinsiyet ayrımı uygulamalarından bazılarıdır. Dinsel alanda kadınlara karşı yapılan bu ayrımcılık Hristiyanlık inancında; kilisede kadınlara getirilen konuşma yasağı, sükût istemi ve dinsel ayinlere “temiz”¹ olmamalarından ötürü katılmalarının engellenmesiyle devam ettirilmiştir. Aziz Paulus zamanındaki Hristiyanlığın ataerkil niteliği İslami kurallarda format değiştirerek devam etmiştir (Berktaş, 120-121). *Tarihsel olarak, Hristiyanlık, Batı toplumlarında beden, özellikle de kadın bedeninin denetlenmesinin esas aracı olmuştur; dolayısıyla, kadınların kurtuluşu için verilen mücadelenin, önemli ölçüde, cinselliğin dinsel kavramlaştırılmalarına karşı olması hiç de şaşırtıcı değildir* (Berktaş, 96-97, 24). İslami uygulamalar da Hristiyanlığinkine benzer şekilde sürdürülmüştür. İlahi vahyin Kur'an ile tecelli ettiği dönemde Arapların panteonunda bulunan üç dişi tanrı Lât, Menât ve Uzzâ Allah'ın kızları/melekleri kabul edilmiştir. Bu üç dişi putun ne anlama geldiği tartışılmıştır. Bir taraftan üretkenliği temsil ettikleri ancak Arapların olumsuz zirai koşullar nedeniyle tarım yapmaktan vazgeçtikleri için bu ilahların önemini yitirdikleri söylenmiştir. Dişi Tanrıların varlığı diğer taraftan İslam öncesi dönemde ve ilk İslam toplumunda anaerkil toplumun izlerinin kişisel-toplumsal yaşama sirayet ettiği fikirleriyle olumlanmıştır. Feminist söylemde ise ideolojik sistemin bu Tanrıçaları tasfiye ettiği yönündedir (Tuksal, 2016). İslamiyet'in kadın cinselliği ve bedeni üzerindeki haklar ile çocuklar üzerindeki hakları, kadının kendisinden ve kabilesinden almış, kadının bütün haklarını evlendiği erkeğe devrederek, dini uygulama şemsiyesi altında mülkiyetçi erkek hakkını inşa etmiştir.

Gerek mitolojide gerekse semavi dinlerdeki öğretilerde olsun toplumsal ve inançsal bağlamda dişi Tanrıların varlığına rastlanmışsa da bu Tanrıçaların her türlü öğretilerden olumsuzlukları gerekçesiyle tasfiye edildiği söylenebilir. Feminist söylem bu tasfiyelerin nedenini ataerkil yapılanmanın kudret timsali haline getirilerek, toplumsal ve ideolojik yaşamın bütün alanlarında “*tek ve en doğru biçim*” olarak yerleştirmek şeklinde açıklamıştır.

Dini ideolojilerin aile yapılanmasında ve koca merkezli evliliklerdeki rolü, Tanrıçalardan Tanrılara ve çoktanrılı sistemden tek Tanrılığa geçiş evresinde “*ataerkillik*” nosyonu adı altında devam etmiştir. Ancak aile yapılanmasındaki dönüşüm ve değişim yalnızca cins ayrımı kökenli değildir.

¹ “*Temiz*” kavramından kasıt kadınların adet görmeleri ile ilgilidir. Yunan düşüncesinde sıcak ve kuru eril, soğuk ve nemli dişildir. Aynı sınıflandırmaya geleneği toplumların çoğunda da rastlanır, çünkü somut gözlemlere dayanmaktadır. Bir hayvan öldürüldüğünde kanı aktılır ve hayvan kanını kaybetmiş soğuk, hareketsiz ve ölü hale gelir. Yaşam; hareket ve sıcaklık, ölüm ise hareketsizlik ve soğuktur. Erkeğin sıcak ve kuru olması O'nun kan kaybetmemesiyle alakalıdır. Oysa kadın adet dönemlerinde düzenli olarak kan kaybeder ve bunu engellemek için elinden hiçbir şey gelmez. Bkz; Heritier vd., a.g.e s.9. Kadınların adet görmelerine temizlik kavramıyla ilgili İslam dininde de benzer kurallar olmuştur. Erkekler abdest alarak vücutlarının ritüel temizliğini her an garanti altına alabildikleri halde, kadınların adet ve lohusalık dönemleri süresince ritüel anlamda kirlilikten kurtulmalarına olanak yoktur. Bu yüzden bu dönemlerde kadınlar, temel dini görevleri yerine getiremezler, ne Allahın adını anabilirler ne de Kur'an'a dokunabilirler. Kadınların belirli aralıklarla yaşadıkları bu ritüel kirlilik, Yaradan ile sürekli ilişkide olmalarını engellediği gibi, onların periyodik olarak, ümmetin manevi sınırlarının dışında kalmalarına da nedendir. Kadınlar bu yüzden, cemaatin inancını toplu bir biçimde ifade ettiği vesilelerin dışında tutulmaktadır. Örneğin cuma namazları ve dinî bayram günlerinde erkeklerin camide toplanması zorunluysen, kadınlar için böyle bir şart konmamıştır. Toplu ibadet, erkek müminler için cemaate aitliğin sembolik bir göstergesiysen, cemaatin görünen gövdesinde yeri olmayan kadınlar için dışlanmanın ifadesi olmaktadır. Bkz; Ayşe Saraççıl, Bukalemun Erkek, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.40.

Bachofen aile yapılanmasında anaerkillikten ataerkilliğe geçiş sürecini dinsel değişimlere bağlanmışken, Alexandra Kollontai ise ekonomik koşulların değişimiyle ilgili olduğunu iddia etmiştir. Kollontai, ideal aile yaşamını “soylular dışında kalan halk tabakalarının doğuşu döneminde, bu tabakaların gereksinmelerine yanıt veren sağlam, kaynaşmış, yıkılmaz, bütün iktidarın evin rızkını getirene ve zenginliği sağlayana ait olan koca ve baba ” (Kollontai, 1992: 12) olarak kavramsallaştırmıştır. Bu kavramın içini doldurma görevi sadece soylular dışındakilere yüklenmiş, onlar ailenin sağlamlığını artırmak ve ailesel erdemlerin büyüleyici etkisini en üst noktalara çıkarmak için kendilerine düşen her şeyi yapmışlardır. Kilise aracılığıyla yasaların ahlak aracılığıyla da ailenin kutsiyetini en üst seviyede tutmuşlardır. Örneğin evlilik ve evliliğin çözülmezliğinde; kocasını aldatan kadını “aile ocağının kutsal” karakterini bozması sebebiyle cezalandırmıştır. Bu sistemde soylu olan kişiler, soylu olmayan halkı ailenin ahlak kurallarını (dolayısıyla toplumun) kontrol altında tutabilme aşamasında kullanmışlardır. Aile ve toplum üzerindeki müdahale silsilesi otomatik olarak ekonomiyi kontrol altında tutma olanağını yaratmıştır. Böylece müdahaleci ve yönlendirici kapitalist üretim tarzı, insanlığın ekonomik yaşamının kesin ve ölümsüz şekli ilan edilmiş ve eş zamanda monogamik evlilik sürekli ve dokunulmaz sosyal bir kuruma dönüştürülmüştür. Bu kadar çabanın amacı, burjuvazinin iki temel direği olan mülkiyet ile ailenin sağlamlığını devam ettirmek olmuştur (Kollontai, 12-13). “Küçük” aile tamamen farklı ekonomik temeller üzerine kurulduğu için bu aile tipinde kadın, büyük bir davranış özgürlüğüne ve evi yöneten “patron” statüsüne sahip iken, “büyük” ailede (klan) kadın diğer kişinin yani aile reisinin isteklerini mekanik olarak yerine getiren büyük kalabalığın ögesi konumunda görülmüştür (Kollontai, 19). Burjuvazinin stabilize etmeye çalıştığı mülkiyet ile aile arasındaki bağ, küçük aile tipinin yani “klanlaşmamış aile modeli” ni kapsamıştır.

August Bebel kişisel mülkiyetin kurulmasıyla, kadının erkeğe bağlılığının başladığını, komünizm ve eşitliği meydana getiren anaerkilliğin yerini alan kişisel mülkiyet ve miras odaklı babaerkilliğin kadının tutsaklığını meydana getirdiği görüşündedir (Bebel, 39). Marx, Engels, ve De Beauvoir gibi belli başlı sosyalistler de tıpkı Bebel gibi kadının ezilişinin kesinleşmesini ve sürüp gitmesini özel mülkiyetin (ailede başlayan) ortaya çıkmasına bağlamışlardır. (Mitchell, 41-42).

Marx’ a göre ailenin değişimi, üretim tarzlarının değişimiyle ilintili olmuştur. Klanın (gens) çözümlenerek ataerkil ve ardından da tek eşli aileye dönüşümü, özel mülkiyet ve köleciliğin ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır (Özbudun, 74-75). Süreç içinde ekonomik ve nüfussal değişim, aile yapılanmasını de etkilediği için burjuvazinin geleceğe yönelik planlarını alt üst etmiştir. *İnsanlığın geçirdiği ekonomik evrim –zanaatçılığa değin küçük üretimin son buluşu, makineli çalışmanın parlak başarısı, kentlerin dev boyutlara erişmesi, sınıf ve ticari etkinliklerin büyük ritmi– ailesel yaşam biçimlerinin üzerine yansımış ve burjuva ailenin sarsılmaz sanılan temellerini sarsmıştır* (Kollontai, 14). Ekonomik değişim, hukuksal anlamda kadın- erkek ayrımını tetiklemiştir. Servet artmasına paralel olarak artan miras, anasoyundan baba soyuna geçmiş ve bu durum kadınları geriletken en büyük darbe olmuştur. Böylece, kadının bağlılığı hayati bir önem kazanırken, tek eşlilik de geri dönülmez bir şekilde yerleşmiştir. Evli kadın ortaklaşmacı ataerkil ailede bir kamu hizmetçisi iken, tekeşli aileyle birlikte özel hizmetçi olmuştur. Kadının sömürülmesi ise ortak mülkiyetten özel mülkiyete geçiş evresinde gerçekleşmiştir (Mitchell, 8). Evlilik akdindeki kadın-erkek arasındaki eşitsizlik, daha önceki toplumsal durumlardan kalmış bir ekonomik baskının sonucudur. Eski komünist ev ekonomisinde kadınlara bırakılmış olan ev yönetimi kamusal bir görev niteliğindedir (Engels, 71). Siyasal ve ekonomik anlamda ataerkil sistemin inşa edilmesiyle birlikte bu kamusal görev özel hizmetçiliğe dönüşmüştür. Aile yapısının değişiminde, klasik dönemlerdeki kölecilik ekonomisi, Ortaçağ’daki feodal sistem gibi diğer sosyo-ekonomik değişiklikler, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru gelişen endüstri kapitalizminin yaygınlaşmasında etkili olmuştur (Goody, 9).

Bir üretim modelinden başka bir modele (örneğin feodalizmden kapitalizme) geçiş, ailede köklü ve temel değişikliklere neden olmuştur. Kapitalizm öncesi ataerkil toplumda ev ve aile; tarım ve zanaat üretiminin merkeziyken, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte üretimin toplumsallaşması erkeği aileden koparmış ve ücretli işçiye dönüştürmüştür. Özgür olmayan erkek ataerkil ailenin despot reisi haline

gelmiş böylece cinsiyetlerin ve kuşakların birbirlerine yabancılaşma süreci başlamış ve aile içi ilişkiler altüst olmuştur (Costa, 2014: 18-20). Bu altüst oluş ailedeki nicel oranı da etkilemiştir. Feodalizmde büyük "kalabalık" aileler varken, kapitalizmde aileler küçülmüştür. İnsanlar aile işlerinden fabrika işlerine geçiş yapmışlardır. Süreç içinde aile etrafındaki üretime dayanan ve genelde erkeklerin reis olduğu eski ataerkil aile biçimi parçalanmıştır. Tarımsal toplumda pek görünmeyen kadınların ücretli işçi olarak bir derecede sosyal ve finansal olarak bağımsız olması durumu ortaya çıkmıştır. Şehirlere yapılan göçlerle kadın ve erkeğin yapacağı işler yeniden tanımlanmıştır. Kadın ister aileye ait tarımsal işlerde isterse tekstil işlerinde veya aileye ait endüstrilerde çalışsın emeği merkezi bir rol oynamıştır (German, 25- 28). Bu merkezi role her ne kadar önem atfedilse de özel mülkiyet ve devletin biçimlenişiyle kadın cinsi ikincilemiştir. Özel yaşam alanlarının kadın ile kamusal alanın erkekle denkleştirilmesi, iki cinsin sınırlarını kadın aleyhine çizmiştir. Erkek hem özel hem kamusal kimlik kazanırken, kadının domestik kimliği sabitlenmiştir.

Kadının sömürülmesinde ailenin değişimi, miras ve ekonomik dönüşümlerin etkisi tartışılırken, XIX. yüzyıl sosyalist ütopycılardan Charles Fourier bu tartışmaya cinsel tahakkümü de eklemiştir. Fourier, burjuva evliliğinin kadını köleleştirip, sınırladığını vurgularken aynı zamanda evliliğin kadınlar üzerinde cinsel tahakküm kurduğunu da iddia etmiştir. Ütopyası; kadın özgürlüğünün yalnızca iktisadi, siyasal, toplumsal alanda eşitlikle değil tüm bedensel hazların da serbest bırakılarak geliştirilmesi gerektiğidir. Özellikle evlilik içinde kadın hem iktisadi-sınai hem de duygusal olarak çifte boyunduruk altına girmiş, çoğu üretken işlerden engellenerek tipik yazgısı belirlenmiş ve bir "koca" ya ait olmak zorunda bırakılmıştır. Fransız Saint Simon ve ardıllarına göre (Saint-Simoncular) toplumun ailelere bölünmüş olması domestik sevgiyi insan sevgisinin yerine geçirmiştir. Domestik yapı, mülkiyeti aile içinde birinden diğerine devretmiş ve bu durum doğuştan eşitsizliğe neden olmuştur (Özbudun, 19- 24). "Annelik" göreviyle kadının "fizyolojik kaderi" belirlenmiş ve bu görev türün devamını sağlayan kadına; "doğal görev" olarak benimsetilmiştir. Ne tesadüftür ki, cinsellik yoluyla annelik görevi yapılandırılıp, tüketildikten sonra kadının anne olarak işlevi yüceltilmiş ya da yok edilmiştir (Costa, 224-225).

Yüzyıllar boyunca kadının konumu, toplumdan topluma, ekonomiye, dine ve soysal değişimlere bağlı olarak özgünlük/çeşitlilik göstermiştir. Siyasal düzen ve düzenlemeler bu çeşitliliğin yaşandığı alandandır. Tek Tanrılı dinlerin doğduğu Ortadoğu bölgesinde, kadınların ikincilleştirilmesi ve bu olgunun kurumsallaşması, kent devletlerinin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Kadınların ikincil statüsünü biyoloji ve "doğa" ya dayandıran görüşlerin aksine arkeolojik kalıntılar, kent devletlerinden önce kadınların konumunun yüksek olduğunu işaret etmiştir (Berktaş, 37). Kadın ve erkek arasındaki gözlemler hiyerarşik sisteme sızmıştır. Her zaman bir olumlu bir olumsuz, bir üstün bir de aşağı kategorileri var olmuştur. Etnolojik gözlemler, olumlunun erkek tarafında olumsuzun da dişi tarafında olduğunu ortaya koymuştur (Heritier, 9). Yunan şehir devletlerinin kadınlara bakış açısı bu görüşü destekler niteliktedir. Eski Yunan'da öz-egemenlik kavramı yalnızca özgür Yunan erkeği için geçerli olmuştur. Kadınlar site-devlet toplumunun doğal düzeninde özgür erkeklere bağımlı görülmüşlerdir. Kadınlara "aşağı sınıf üyesi" etiketinin yapıştırılmış, "öz-egemenlik" söylemi, erkekleri kapsamıştır. Eril merkez, yüksek ve orta sınıftan olan erkekleri etken, kadınları, erkek çocukları ve köleleri ise edilgen olarak kabul etmiştir (Boyne, 40-41). Etken veya edilgenlikte çark, etkenden yani erkekten yana dönmüştür. Çocuğun meydana gelmesi babanın ürünü (tohumu) olduğu için erkek etken, kadın ise edilgen bir kaptır (Davidoff, 2012: 60). Yunan devlet sistemindeki etken ve edilgen olma meselesi, hem cinsiyet hem sınıfsal hem de siyasal ayrımın menşeyini oluşturmuştur.

Çocuk yapma işlevi erkeği üretken, kadını üretkenin taşıyıcısı haline getirmiş, karar verme ve yönetme mekanizmasını erkeğe vermiştir. Aile içindeki eril baskınlıkla erkek, toplumun her birimi yönetme rahatlığını bulmuştur. Patriarki ön kabullerdeki; güçlü, akılcı ve hükmetmek için yaratılmış olan erkek imajı, devleti temsil etmeye layık görülmüştür. Duygusal bakımdan dengesiz ve

güvenilmez kabul edilen kadın ise siyasal katılım açısından elverişsiz olduğundan siyasetin ve kamunun dışında tutulması gerekmiştir (Berktay, 26).

Bu ayrıma paralel olarak, *birey (mülkiyet sahibi adam), meşru hükümet için temel haline gelmiştir kuşkusuz bu birey sıradan bir birey olmamıştır. Atina demokrasisi yurttaşlık hakları ve sorumluluklarını bir azınlıkla sınırlamıştı ve mülkiyete dayalı ayrıcalıkla bir ilişkisi olmadığı halde, kadınlar, göçmenleri ve köleleri dışlamıştır* (Phillips, 1995: 39). Siyasi yapılanmadaki bu ayrım felsefi dünyada bilim insanların görüşleriyle de desteklenmiştir. Aristo kadın için; "*Kadın, birtakım niteliklerin yokluğundan ötürü kadındır*", "*Kadınların karakterini doğal bir eksiklikle yaralı diye kabul etmek zorundayız*" cümlelerini kurarken, Saint Thomas da, ustasının ardından kadının "*yarım kalmış bir erkek*", "*rastlantısal*" bir varlık olduğunu dile getirmiştir (Beauvoir (b), 1993: 16-17). Yine, Aristoteles, kadınların politikada yerlerinin olmadığı ifade etmiş ve kadınların "*doğası*" nı yalnızca özel alanın düşük erdemlerine uygun kılmıştır. Platon ise kadınları en yüksek politik role muhtemel adaylar olarak görmüş ama onun *Devlet*'i de seçkin muhafızların aile yuvalarından, cinsel ya da ailevi bağlantılardan vazgeçmelerini gerektirmiştir (Phillips, 44).

Erkeğe ait dünyaya mal olan siyaset en hararetli birey hakkı savunuculuğu yapılan Fransız Devrimi'nde dahi kadını dünyasına almamıştır. Fransız Devrimi'nde halkın gıda fiyatlarının denetlenmesi yönündeki talebini krala iletmek üzere Versailles'a yürüyen Parisli kadınlar daha sonra unutulup, siyasette geriye itilmişlerdir. Kadınların etkisi ancak erkekleri aracılığıyla sınırlı oranda olmuştur (Hobsbawm, 2005: 219). Kadınlar, hayatın özel ve kişisel bölümüne kapatılmış, siyaset; erkeklerin meyhanelerde, kafelerde ya da toplantılarda bir araya gelerek (kadınların hizmet ettiği) tartışıkları erkek işi halini almıştır.

Görüldüğü üzere, toplumsal, siyasal, ekonomik ve dinsel alanlarda anaerkinden ataerkiye geçişle, sosyal yapıda varolan kimlikler ve aidiyetler sil baştan tanımlanmıştır. "*Kadınlık*" ve "*erkeklik*" kimlikleri ile bunların ilişki ve davranışsal örüntülerindeki "*insan*" kavramı herhangi bir insanı değil, beyaz, burjuva ve aynı zamanda da erkek olanı nitelemiştir (Berktay, 2004: 2). Bu klasik erkek hemen hemen bütün toplumlarda yöneten, düşünen, konuşan erkektir. Kadın kimliği ise evrensel kurallarla betimlenmiş erkek kadar şanslı değildir. O'nun kimlik oluşumunda doğduğu çevre, siyasi, dini, ekonomik yapı gibi pek çok ataerki görev etkilidir. Amin Maalouf'un "*cinsiyetimizi belirleyen elbette sosyal çevremiz değil ama bu aidiyetin yönünü belirleyen gene de o; Kabil'de kız doğmakla Oslo'da kız doğmak aynı anlam taşımıyor; kadınlık aynı biçimde yaşanmıyor ...*" (Maalouf, 2009: 25) ifadeleri kimlik tanımının farklı toplumlarda farklı biçimlendiğinin mesajını vermektedir.

4. TOPLUMSAL CİNSİYET

İnsan dünyasında cinsiyetlerin ayrışması çocukluk evresinde gerçekleşir. Özellikle aile ortamı, bireyler arasındaki ilişkiler, anne-baba rol modeli ve aile içi eşitlik ilkesi, çocukta "*kadın erkek ayrımı*" nı ya da "*kadın erkek eşitliği*" ni uyandırır. Bu sebeple eril ve dişi anlayışların oluşmasındaki en önemli belirleyici, ebeveynlere dair algılar ve deneyimlerdir. Freud'a göre ödipal çatışmada gerçeklik, baba tarafından kişileştirilir, baba; dış gerçekliğin temsilcisi olarak çocuğun (yani erkek çocuk) anneye ilk dönem aşk macerasına sert bir şekilde müdahale eder. Freud'dan bu yana hem toplumsal cinsiyetin hem de gerçekliğin nüvelerinin ödipal dönemden (2,5-3 yaş) çok daha önce oluştuğu ve erken dönem annelik bağının yutulma tehdidiyle karşı karşıya kaldığı sanılmaktadır. Gerçeklik, baba tarafından ete kemiğe büründürülmüştür (Keller, 2007: 113). Freud'un, çocuğun cinsiyet kimliğini öğrenmesi ancak fallik (çocuğun genital organlara merak duyduğu dönem, 3-6 yaş) dönemde mümkün olabilmektedir görüşüne karşılık, Nancy Chodorow, çocuğun cinsiyet kimliğinin gelişiminin ilk iki yaşta gerçekleştiği fikrini paylaşmıştır (Erdoğan, 2008: 73-82). Erkek çocuğun anne ile özdeşleşme sürecinin bozulmasıyla, erkek baba aile içinde etkin güç olmuştur. En küçük birim olan ailede oluşan baba rolü anneyi ve çocuklarını yönetmiş ve kendi cinsinin baskınlığını ilan etmiştir. Tek yönetici artık erkektir. Beauvoir'ın erkek cinsinin etkinliğiyle ilgili görüşü; insanlık denen şeyin erkeklerden oluştuğu, erkeğin kadını kendi varlığı içinde değil, kendi erkekliğine göre tanımladığıdır. Beauvoir'ın fikri; "*Erkek Özne'dir, kadına özerk bir varlık gözüyle bakmaz. Çünkü*

kendisi Mutlak Varlık'tır; kadınsa Öteki'dir" (Beauvoir-b, 17) şeklindedir. Böylece kadınlar cinsiyetleri üzerinden tanımlanırken erkekler evrensel kişiliğin taşıyıcısı olarak yüceltilmiştir. Aile içinde belirginleşen taraflı cinsiyet ayrımı yalnızca baba hegemonyasıyla sınırlı kalmamıştır. Aile ve toplum içinde cinsiyet taraflaşması, klişe dini inanışlar, kültürel baskılar ya da geçmişten bugüne gelen yanlış bilgilerin doğrulaştırılmasıyla oluşmuştur.

Cinsiyet terimi genellikle erkek ve dişi olmanın biyolojik yönünü anlatmak için kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet ise cinsiyetin toplumsal ve psikolojik yönlerine işaret etmektedir. Erkek çocuklar kültürlerinde, toplumsal bir erkek cinsiyetiyle büyürken, kız çocukları da yetiştirildikleri kültürle tutarlı bir toplumsal kadın cinsiyeti duygusu ile büyürler (Bee ve Boyd, 2009: 540-541). İç içe geçmiş cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları bu esnada karşımıza çıkar. Fransız yazar ve feminist kuramcı Monique Wittig'e göre; cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında herhangi bir ayrım yoktur; cinsiyet kategorisinin kendisi toplumsal cinsiyetli bir kategoridir, bir siyasi yatırım alanıdır, doğallaştırılmıştır ama doğal değildir. Kişi kadın doğmaz, kadın olur; üstelik kişi dişi doğmaz, dişi olur, daha da radikal; kişi isterse ne dişi ne eril, ne kadın ne erkek olur. Üçüncü bir kategori olarak lezbiyenlik ortaya çıkar ve toplumsal cinsiyeti kökten sorunsallaştıran bir kategori haline getirir (Butler, 192-193).

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının birbiri içine geçmiş oldukları şüphesizdir. Her iki kavram da kadın erkek cinsini birbirinden ayırt etmek için kullanılmaktadır. Hatta toplumsal cinsiyet kavramı, "*kadınlar*" ile eş anlamlıdır. Kadın sözcüğünün yerine toplumsal cinsiyet sözcüğünün kullanımı, daha nötr ve nesnel bir anlam ifade etmektedir (Scott, 2007: 9-10). Toplumsal cinsiyet fikri gerçekten de içinde kadına yönelik davranışsal, toplumsal, hatta ideolojik bir belirlenimciliği taşımaktadır. Edward Said'e göre kadının icat edilmesi; tıpkı egemen Garp'ın esrarlı, semavi ve barbar Şark'ı icat etmesi gibi, insanlığın hem gizli, hem bulanık hem de çekici yüzü olarak meydana gelmesidir. Yani erkek iktidarında ve toplumunda kadınların yerlerine göre hareket etmeleri beklenmiştir. Kadının özneliği bir yanılsamadır ve bu yanılsama kadına özerk davranma yeteneği kazandırmamıştır. Michel Foucault ve Jacques Derrida¹'nin işaret ettiği yolları izleyerek yok edilmesi gereken de kadına yüklenen bu kimlik ve bu kimliği belirginleştiren toplumsal cinsiyet inşasıdır (Touraine, 2007: 22, 24).

Kimi feminist kuramcılar cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımını desteklemek ve açıklamak için (sorunsal doğa-kültür ayrımı haricinde) Levi Strauss'un yapısalcı antropolojisini sahiplenmişlerdir. Bu konuma göre doğal veya biyolojik bir dişi vardır, sonradan toplumsal olarak ikincil konumdaki "*kadın*"a dönüşmüştür, yani sonuçta "*cinsiyet*" doğaya ya da "*çiğ/ham*"a tekabül ederken, toplumsal cinsiyet kültüre ya da "*pişmiş*"e tekabül etmiştir. Butler, Levi Strauss'un bu tespitini eleştirmiş, kültürlerin sabit mekanizmasını bulup çıkararak, cinsiyetin toplumsal cinsiyete dönüşümünün takip edilemeyeceğini dile getirmiştir (Butler, 93-94). Diğer bir düşünce silsilesi ise Beauvoir'ı takip ederek yalnızca dişil toplumsal cinsiyetin işaretlenmiş olduğunu, öte yandan evrensel kişi ile eril toplumsal cinsiyetin çakıştığını, böylece kadınlar cinsiyetleri üzerinden tanımlanırken, erkeklerin bedenden aşkın bir evrensel kişiliğin taşıyıcısı olarak yüceltildiğini öne sürmüştür (Butler, 54-55).

Toplumsal cinsiyet kavramının kullanılmasıyla ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. R.W. Connell, "*hegemonik erkeklik*" ve "*vurgulanmış kadınlık*" yaklaşımına göre; tüm dünyada işleyen bir "*küresel cinsiyet düzeni*" olduğu, bu düzenin temel dayanağı erkeklerin kadınlardan daha güçlü olması, onları boyunduruk altına alması görüşünü vurgulamıştır. Connell' a göre eşitsizlik öngören bu temel, "*tek yapısal hakikat*"i oluşturmuştur (Özbay, 2012: 185-186). Bu nedenle Connell, toplumsal cinsiyet psikolojisini, kadın ve erkeğin farklı kişisel özelliklerinin olduğunu varsayarak, toplumsal cinsiyet

¹Jacques Derrida, yapısökümcülük düşünce yönteminin kurucusudur. Yapısöküm veya Dekonstrüksiyon kuramı; Dilin geleneksel Avrupa merkezli dünya görüşü tarafından yönlendirilen, kesin hatları olmayan bir araç olduğu kabulüne dayanarak eski metinlerin yeni anlamlarını, onları yeniden yapılandırarak inşa eden post-modern eleştirel yaklaşım yöntemidir.

sözcüğü yerine “*cinsel karakter*” terimini kullanmayı daha uygun bulmuştur¹ (Connell, 1998: 225-226). Toplumsal cinsiyet (gender) kavramını sosyolojiye dâhil eden ise Ann Oakle olmuştur. Oakle, biyolojik açıdan (seks) erkek/kadın ayrımını anlatırken, toplumsal cinsiyet (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır (Palabıyık, 2012-2013: 227). Terimin kadın araştırmalarında kullanımı ise, disiplinler paradigmaları asli olarak dönüştüreceğini iddia edenler tarafından olmuştur (Scott, 4). Bu öneri ve kabul fikrinin yaratılmasından sonra, kimileri için kadının beğeni ve şiirsellik içeren, makyajın ardında kırılğan, akıldışı ama erkeklerin zevki için vazgeçilmez oldukları inanışını kolaylaştırmışlardır. Böylece “*kadınların sırlarının keşfedilmesi*” nin yerini her toplumun cinsellik biçimlerini nasıl inşa ettiğinin çözümlenmesine bırakmıştır (Touraine, 20).

Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım ilk başlarda “*biyoloji kaderdir*” ifadesine itiraz getirmek için kullanılmıştır. Judith Butler’a göre, cinsiyet; biyolojik anlamda, toplumsal cinsiyet ise kültürel anlamda inşa edilmiştir (Butler, 50). Toplumsal cinsiyetin kültürel kökenli olduğunu düşünen bir isim de Joan Wallach Scott’tur. Scott, toplumsal cinsiyet kullanımında kadınların farklı şekillerde tahakküm altına alınması ifadelerini eleştirerek, kadınların doğurganlığı ve erkeklerin fiziksel olarak daha güçlü olmaları gibi biyolojik açıklamaları açık bir biçimde reddedmiştir. Aksine O’na göre, “*toplumsal cinsiyet*”, kadınlar ve erkeklere ilişkin uygun rollerin tamamen toplumsal olarak üretildiğini ifade eden “*kültürel inşalar*” a işaret etmenin bir yoludur. “*Toplumsal cinsiyet*” erkeklerin ve kadınların öznel kimliklerinin sadece toplumsal kökenlerini belirgin kılmanın bir yoludur. Bu tanımlamada “*toplumsal cinsiyet*”; cinsiyeti olan bir bedene zorla kabul ettirilmiş bir toplumsal kategoridir (Scott, 11). Dikkat edildiği üzere toplumsal cinsiyet kavramının içeriğiyle ilgili iki farklı ve önemli tespit yapılmıştır. Biyolojik temelli cinsiyet ve toplumsal temelli cinsiyet olmak üzere iki farklı tanım ortaya çıkmıştır.

En anlaşılır tanımla; biyolojik farklılıkları savunan bilim insanları “*Doğacı Görüş*” ekseninde birleşirken, cinsiyet rollerinin kültürel olarak belirlendiği ve sosyal olarak inşa edildiğini savunanlar ise “*Gelişmeci Görüş*” etrafında toplanmışlardır. “*Doğacı Görüş*”; erkekler ile kadınlar arasındaki farkların fiziksel ve biyolojik özelliklerle ve “*güç*” imgesiyle ayrıldığını dile getirirken, “*Gelişmeci Görüş*” savunucuları; biyolojik farklılığı önemsememiş, toplumsal cinsiyet oluşumunda insanın yetiştiği doğal ve kültürel çevrenin belirleyici olduğunu söylemişlerdir. (Ecevit, 2011: 4-5). Judith Butler’a göre feminist kuramcılar, toplumsal cinsiyetin kültürel yorum olduğunu ya da kültürel olarak inşa edildiğini savunmuşlardır. Butler, “*toplumsal cinsiyetin böyle bir kültürel inşanın kavrandığı vakit, toplumsal cinsiyet, “biyoloji kaderdir” formülasyonundan “kültürel kaderdir” formülasyonuna geçiş yapmaktır*” düşüncesindedir (Butler, 53). Gelişmeci görüşün eklentisinde erkeklerle kadınların konumları biyolojik kaderin sonucu olarak görülmemektedir. Bu konumlar, toplumsal olarak kurulmuşlardır. Erkekler ve kadınlar biyolojik farklılığın ötesinde kendi aralarında özgül iki toplumsal grupturlar. (Hırata vd., 2015: 87). Bu grupların aynılıkları ve ayrılıkları vardır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet; biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır (Ecevit, 4-5). Olağan yaşam sürecinin devam edebilmesi için her iki grup da bir diğerine ihtiyaç duymaktadır.

Doğacı ve gelişmeci görüş taraftarları, savunularını gerekçelendirirken, toplumsal cinsiyetin, biyolojik veya kültürel olarak ortaya çıkmasıyla ilgili bazı tespitler yapmışlardır. Bu tespitlerden biri; kadınların ve erkeklerin arasında var olan ve kendi başına bir eşitsizlik ilişkisi içermeyen biyolojik farklılığın, toplum ve kültür içinde eşitsiz, hiyerarşik bir farklılığa dönüştürülmesiyle, “*toplumsal cinsiyet*” (gender) kavramsallaştırılmış ve ataerkil menşei “*kadın*” ve “*erkek*” tanımları ortaya çıkarılmıştır (Berktaş, 2004: 4). Bazı bilim insanları ise daha iyimser bir tespitte bulunarak; erkek ve kadın cinsiyetinin ayrılmasını ve birbirine benzememesinin sebebini kadınların ayrı tutulabilir

¹ Connell “*cinsel karakter*” adlandırmasını yaparken, David Riesman’ın “*toplumsal karakter*” teriminden yola çıktığını ve terimler arasında benzerlik kurduğunu belirtmiştir.

birimler oluşturmalarından değil, bir bütünlüğün (insan türünün) yarısı olmalarından geldiğini ileri sürmüşlerdir (Mitchell, 1).

Cinsler arasındaki farklılıklara dayalı toplumsal ilişkilerin kurucu ögesi olarak toplumsal cinsiyet, birbiriyle ilişkili öğeleri içinde barındırmaktadır. Birinci öğe; çoğul temsilleri hatırlatan kültürel simgelerle (örneğin Batı Hristiyan geleneğinde Havva ve Meryem'in kadın simgeleri olması) birlikte aydınlık ve karanlık, arınma ve kirlilik, masumiyet ve yozlaşma mitlerini barındıran dişilik simgesidir (Scott, 38). Simon De Beauvoir'a göre kadın düşmanlığının varoluşsal analitiğinde "*özne*" zaten hep eril olagelmış, evrensel olanla bir tutulmuş, içkinliğe mahkûm bir dişil "*Öteki*"den kendisini ayırtmıştır. Irigaray Beauvoir'ın kadın "*cinsiyettir*" iddiasını tersine çevirerek kadının aslında ona atfedilen cinsiyet olmadığını, daha ziyade ötekilik kılıfına bürünmüş eril cinsiyet olduğunu savunmuştur (Butler, 58,60). Öteki ve asli olan cinsiyet oluşumunda toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşumuna dair ipucu yakalamak için, öznenin kimliğinin yaratıldığı süreçlerle ilgilenilmiştir. Anglo-Amerikan Okulu ve Fransız Okulu, toplumsal cinsiyetin oluşumunu çocuk gelişiminin erken dönemlerine odaklamıştır. Bu postyapısalcı dil kuramları, toplumsal cinsiyetin iletilmesinde dilin merkezi rolünü vurgulamışlardır (Scott, 2013: 76). Dil, Lacancı kuramın da merkezinde yer almış, çocuğun simgesel düzene girişinin anahtarı kabul edilmiştir. Toplumsal cinsiyetli kimlik, dil aracılığıyla inşa edilmiştir. Jacques Marie Emile Lacan'a göre fallus, cinsel farklılığın merkezi gösterenidir. Dışının fallusla kurduğu ilişki ister istemez erkeğinkinden farklı olduğu için toplumsal etkileşim kurallarının dayatılması, doğası gereği ve kesin olarak toplumsal cinsiyetlidir. Erillik fikri, dişil yönlerin zorunlu olarak baskı altına alınmasına dayanmış ve eril-dişil karşıtlığını çatışmaya sokmuştur (Scott, 2013: 78). Wittig de kurama destek verere, dilin kadınları, ikincil kılma ve dışlama gücünün farkına varmış ve "*cinsiyet*"i dilsel bir kurgu olarak görmüştür (Butler, 72-78). Toplumsal cinsiyet kavramının oluşumunda dil; eril ve dişiyeye ilişkin anlamları kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde doldurulmuş ve kategorik olarak belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyeti oluşturan öğelerden bir diğeri; simgelerin anlamlarını ve nasıl yorumlandıkları ortaya koyan normatif kavramlardır. Bu kavramlar, din, eğitim ve bilim ile ilgili doktrinlerle birlikte yasal ve siyasi doktrinlerde de ifade edebilir (Butler, 38). Kimlik kategorileri ister baskıcı yapıların normalleştirici kategorileri isterse bu baskıyı özgürleştirici bir damarla tanımamanın odaklaşma noktaları olarak olsun düzenleyici rejimlerin enstrümanları olmaya eğilimli olmuşlardır (Butler, 2007: 4). Bu enstrümanlardan biri siyasettir. Siyaset, toplumsal cinsiyetin tarihsel analiz için kullanılabilceği alanlardan sadece bir tanesidir. Siyaset teorisinde toplumsal cinsiyet monarşilerin saltanatını meşru kılmak ya da eleştirmek ve yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu ifade şekli batıdaki Hristiyan, Yahudi geleneğinde de doğudaki İslam siyaset teorisinde de böyle olmuştur (Scott, 2007, 43-47). Dini ve siyasi geleneklerde iktidar sembolleri, erkek ve oğlan çocuğu üzerine inşa edilmiştir. Pozitivist düşünürlerden Auguste Comte'un dahi kadın beyninin küçüklüğünün ortaya koyması ve kadının ırkın ideal tipine göre aşağı olduğu iddiası (Berktaş, 2012: 31-32) iktidar, siyaset ve felsefe üçgeninin cinsiyetçi özeti olarak gösterilebilir. Her halükarda kadının görünümünün ve tavrının cemaatin/topluluğun "*gerçek*" kimliğiyle uyum içinde olması, onu "*doğru*" biçimde yansıtması beklenmektedir. Gerek İslam gerekse Hristiyan versiyonlarında birçok yönden, ataerkil ailenin krizine karşı geleneksel kadınlık ve erkeklik rollerinin yeniden onaylanması, anneliğin ve ev kadınlığının yüceltilmesi anlamına geliyor ve hiç kuşkusuz, çekiciliği de önemli ölçüde buna dayanıyor. Modernleşme öncesinin klasik ataerkil argümanı aileyi siyasal düzenin metaforu olarak kullanmaktır. Bütün ilişkiler babanın egemenliği altında ve hiyerarşiktir, kralın da halk üzerinde babalık iktidarı vardır. Geleneksel dünyanın modern dünyaya, toplumsal sözleşme anlatılarının teorik olarak özetledikleri geçiş, ataerkinin bu geleneksel baba merkezli biçiminden yeni modern biçimine geçişi içerir (Berktaş, 2012: 121, 154).

Toplumsal cinsiyetin kuruluş ve kurgulanış sırasında başta antropologlar olmak üzere bazı akademisyenler, toplumsal örgütlenmenin temeli olan haneye ve aileye odaklanmışlar ve toplumsal cinsiyetin kullanımını akrabalık sistemiyle sınırlamışlardır. Toplumsal cinsiyetin akrabalık aracılığıyla kurulduğu doğrudur fakat tek yolu bu değildir (Scott, 2007: 40). Aile ve akrabalık,

toplumsal cinsiyet ilişkilerinde etkilidir çünkü değişimler devletin ihtiyaçları doğrultusunda aile üzerinde gerçekleştirilir. “Devleti halkın ellerinden uzak tutmak için, aileyi kadınların ve çocukların ellerinden uzak tutmak gereklidir” diyen Louis de Bonald, boşanma ve demokrasi arasındaki analogiyle başlar ve bunlar arasında doğrudan bir tekabüliyet ilişkisi kurar. İyi yönetilen bir ailenin iyi yönetilen bir devletin temeli olduğuna ilişkin hayli eski argümanlara yönelir. Daha yakın zamanda Nazi Almanya’sında ve İran’da Ayetullah Humeyni’nin zaferinde kadınların siyasi katılımının yasaklanması, kürtajın yasadışı ilan edilmesi, annelerin ücretli işlerde çalışmaktan men edilmesinin yazılı hale getirilmesi ve kadınların hapsedilmeleri (Scott, 2007: 48-49) devlet, aile ve kadın üçlemesinin saç ayağını ortaya koymaktadır. Ne yazık ki otoriter rejimler ile kadınların denetim altına alınmasındaki bağlantının belirtilmiş olmasına rağmen bu konu henüz detaylı bir şekilde çalışılmamıştır. Bireysel erkeğin de toplumsal ataerkil düzenin de kurtuluşu ancak “*femme fatale*” in denetim altına alınmasıyla sağlanabilir düşüncesi sisteme hakim olmuştur (Berktaş, 2012: 162). Bu faktörler dışında toplumsal cinsiyetin oluşmasında aile yapıları, çocuk yetiştirme biçimleri, çocuk oyunları, çocukların giyim kuşam alışkanlıkları, eğitim ve kültürel alışkanlıklar, sözcükler, yapıp edilenler, el kol hareketleri, fanteziler ve başta anneninki olmak üzere ebeveynlerin kullandığı beden dili gibi pratikler kuşkusuz etkilidir (Benhabib, 2004: 122).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, kadın ve erkeğin toplumsal kurumlar içinde (aile, çalışma, hukuk, eğitim, siyaset, din, sağlık, vb) mevcut kaynakları, fırsatları ve gücü kullanımlarında eşitliği ifade ederken toplumsal cinsiyet eşitsizliği de bu alanlarda birinin diğerine göre eşitsiz konumunu anlatır (Ecevit, 2003: 83). Toplumsal cinsiyet tanımı ilk kez cinsiyete dayalı ayrımların toplumsal niteliğini ısrarla vurgulayan Amerikalı feministler arasında ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Kavramın bu şekilde kullanımı, örtük bir şekilde mevcut olan biyolojik determinizmin reddedilmesi anlamına gelmiştir (Scott, 2007: 3). Kavramının feminist çalışmalar yapanlar tarafından önemi kadınlar ile erkekler arasındaki güç ilişkilerini anlamaya, eşitsizlikleri sorgulamaya yarayacağından düşünülmekten sonra artmıştır (Ecevit, 2011: 4). Toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak ilgi uyandırması XX. yüzyılın sonlarına denk gelmiştir. Toplumsal cinsiyet XVIII. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına ortaya çıkan toplumsal kuramın asli gövdesinde yer almamıştır. Bu kuramların bazıları kendi mantığını erkek ve kadın karşıtlığı üzerinden kurduğunu, bazılarının bir “*kadın sorunu*” nun varlığını kabul ettiğini, bazılarının ise öznel bir cinsel kimliğin oluşumuna yer verdiklerini belirtmek gerekir (Scott, 2007: 34-35). Feminist tarihçiler özellikle 1980’lerden itibaren, “*kadın*” kategorisi yerine etkili bir analiz aracı olarak “*toplumsal cinsiyet*” kavramını kullanmaya başlamışlardır. Çünkü kadınlar cinsiyetleri ya da biyolojik özellikleri dolayısıyla ayrı bir grup oluştursalar bile tarihçiyi ilgilendiren şey, toplumsal cinsiyetin kültürel tanımı olmuştur (Berktaş, 2012: 29).

Kültürel yolla yaratılan toplumsal cinsiyet kategorisi, çoğu zaman doğal görülmüş ve sorgulanmadan kabul edilmiştir. Toplumun her kademesine öylesine işlemiştir ki; erkeğin üstünlüğü toplumsallaşmanın olağan bir ürünü haline gelmiştir. Toplumsal cinsiyet kategorisinin olağanlaşmasından sonrasındaki bütün uğraş, toplum nezdinde bu kavramın derinleşmesini engellemek hatta bu kavramı yok etmek üzerine olmuştur. Kadın araştırmalarının hayli dar ve dağınık bir şekilde kadınlara odaklanılmasından endişe duyanlar “*toplumsal cinsiyet*” terimini sözcük dağarcığına kazandırabilmek için uğraşmışlardır. Toplumsal cinsiyet kavramında, kadınlar ve erkekler birbirlerine göre tanımlanmıştı ve herhangi birinin tamamen ayrışık olarak yürütülen bir çalışmayla kavranması sağlanamazdı (Scott, 2013: 62).

Kadınların durumunu çözümlen ya da dönüştürmeye çalışan yazarların hemen hemen tümünün amacı, toplumsal cinsiyet kategorisini yok etmektir. Çünkü bundan söz eden sözcükler o kadar erkek egemenliğiyle yüklüdür, aşağılık ya da kirlilik betisini o kadar net bir biçimde çiziverirler ki, eşitsizliğe, şiddete ve yasaklara karşı mücadele, erkeklerle kadınlar arasındaki, her zaman kadınlar aleyhinde bir rol oynayan farklılıkları ortadan kaldırmak yolundaki daha iddialı bir hedefi benimseyebilecek gibi görünmez (Touraine, 19).

Toplumsal cinsiyet tartışmalarının gelişim tarihi aslında feminizmin bir tarihi olarak da düşünülebilir. Bu tarih aynı zamanda sosyal bilim, hatta bilim tarihi ile *'paralel'* bir gelişim göstermiştir (Ecevit, 2011: 11). Toplumsal cinsiyet 1955 itibariyle kadınların eşitliğini savunan kesimlere toplumsal rollerin *"kültürel olarak inşa edildiğini"* ve bu nedenle de değişime açık olduklarını iddia etmek için bir yol sunmuştur. 1970'lerde ve 80'lerde *"toplumsal cinsiyet"* feministler için kuramsal açıdan önemli işler gerçekleştirmiş, cinsler arasındaki ilişkileri belirleyen şeylerin yeniden düşünülmesi için bir yol açmıştır. Toplumsal cinsiyetin odak noktası kadınlara ve erkeklere atfedilen roller değil, cinsel farklılığın inşa edilmesinin kendisi olmalıdır (Scott, 2013: 185-188). Toplumsal cinsiyet nosyonu, cinsler arasında eşit olmayan bir ayırım yaratmışsa da feministler tarafından kavramsal bir araç olarak kullanılmasının önemli bir yararı daha olmuştur. Bu kavramla, gündelik uygulamalar ve varsayımlar içinde gizlenmiş iktidar ilişkilerinin üzerini örten örtüyü kaldırmak mümkün olabilmiştir (Ecevit, 2011: 6). Feminist teorinin sınıf, ırk, etnik aidiyet, ulus gibi diğer analitik kategorilerin kullanımını reddetmeksizin onlarla birlikte toplumsal cinsiyetin de incelemeye katılmasını öngören yöntemi, araştırma sonucunda ortaya çıkan tablonun daha eksiksiz ve gerçeğe yakın olmasını sağlıyor ve yalnızca kadınların durumuna değil, erkeklerin durumuna ve her iki cinsin birbirleriyle karşılıklı ilişkilerine bakabilme olanağı vermiştir (Berktaş, 2012: 30). Yeni tarih, toplumsal cinsiyetin sadece cinsi değil, sınıfı ve ırkı da kapsayan siyasi ve toplumsal eşitlik vizyonu ile birlikte yeniden tanımlanması ve yeniden yapılandırılması gerektiğini öne sürmektedir (Scott, 2013: 97).

5. SONUÇ

Kadın-erkek çeşitliliği üzerine kurulan evrende, cins ayırımın belirginleştiği nokta ilkel iş yaşamında yükselmiştir. Doğal iş bölümü üzerine kurgulanmış cinsiyetler sistemi, kadını erkek karşısında kontrol edilebilir bir konuma itmiştir. Avcılık ve toplayıcılık periyodunda erkek ava çıkan, kadın ise getirilen avı servis eden taraf olmuştur. Enerji, güç ve otoritenin tek cins üzerinde yoğunlaşmasının yolu beslenme şekliyle dahi belirginleşmiş ve bu süreçte, küçük birimler oluşturan iki cins, ortak yaşamın sürükleyiciliğiyle ast-üst hiyerarşisinin elemanları haline gelmişlerdir. Doğurganlığın yürütücüsü kadın, yaratıcısı kabul edilen erkek, "aile" birliğinin kurucuları olmuşlardır. Bu kurumun sürerliliği çocuklar aracılığıyla sağlanmıştır. Cinsler arasındaki ayırım, iş bölümünün ardından daha baskın olarak ailede hissedilmiştir. 2.5-3 yaşına gelene kadar cinsiyetinin farkına varmayan çocuğun anne ve babasının arasındaki farkları görüp, kendi cinsiyetini belirleme içgüdüğü doğmuştur. Erkek çocuk babaya, kız çocuk anneye benzediğini anlamaya başlamış ve çocuğun insan olduğunu kavramasının ardından gelen bu cinsiyet ayırımı, çevrenin de desteklemesiyle iyice belirginleşmiştir. İşte bu noktada aile içinde kendiliğinden sınırları çizilmiş bir *"statü"* görünür olmuştur. Kadın aleyhine oluşan bu statü, patriarkal aile sisteminin olgunlaşmasıyla da egemen merkezin eril biçimlenişinin zaferi olarak süregelmiştir. Bireylerin maddi ve manevi mirasın içine doğduğu toplumsal düzende, cinslere atfedilen sorumluluk veya beklenti, bireysel ve cinsel statünün kurgulayıcısı olmuştur. Statünün belirlenmesinde salt aile içindeki kadın/anne ve erkek/baba ayırımının belirginleşmesinde biyolojik ve kültürel kaynaklı toplumsal cinsiyet de etkili olmuştur.

Toplumsal cinsiyet, vurgulanmış ve yüceltilmiş erkekliğin kural kabul edilmesiyle bir taraftan biyolojik kader olarak algılanmış, diğer taraftan ise toplumsal ve kültürel birikimler gerekçe gösterilerek kültürel normlara dayandırılmıştır. Feminizm ve feminist öğretisi odaklı çalışmalar yapanlar tarafından XX. yüzyılın sonunda bir kategori olarak kullanılmaya başlanan toplumsal cinsiyet kavramı, evrenin tek bir cinsiyet üzerine kurulmadığını, cinsiyet çeşitliliğinin var olduğunu ve sistem içinde her cinsiyetinin yaşam hakkının doğallığını ve doğruluğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Günümüz koşullarında da sık sık kullanılan toplumsal cinsiyet kavramı, yüzlerce yıldır alışlagelmiş ve olağan görülmüş cinsiyet üstünlüğünün gerçekte kurgulanmış bir yapı olduğunu ortaya koyarak, toplumsal, siyasal, dini ya da ekonomi gibi alanlarda norm kabul edilen varsayımların sorgulanarak gözden geçirilmesi konusunda uyarıcı bir etki yaratmıştır.

KAYNAKÇA

- Adams, C. (2000). Etnik Cinsel Politikası (Çev.: G.Tezcan, M. E. Boyacıoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Beauvoir (a), S. (1993). Kadın “İkinci Cins” III Bağımsızlığa Doğru (Çev.: Bertan Onaran), Payel Yayınevi, İstanbul.
- Beauvoir (b), S. (1993). Kadın “İkinci Cins” I Genç Kızlık Çağı (Çev.: Bertan Onaran), Payel Yayınları, İstanbul.
- Bebel, A. (1980). Kadın ve Sosyalizm (Çev.: Sabiha Zekeriya Sertel), Toplum Yayınevi, Ankara.
- Bee, H. & Boyd, D. (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi (Çev.: Okhan Gündüz), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Benhabib, S. (2014). “Öznellik, Tarih Yazıcılığı ve Politika: “Feminizm- Postfeminizm Alışverişi” Üzerine Görüşler” , Çatışan Feminizmler (Çev.: Feride Evren Sezer), ss. 119-137, Metis Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 7, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, İstanbul.
- Berktaş, F. (2012). Tarihin Cinsiyeti, Metis Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F. (2014). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis Yayınları, İstanbul.
- Boyne, R. (2011). Foucault ve Derrida’da Feminizm ve Ayrım (Çev.: Ayşe Banu Karadağ), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Butler, J. (2007). Taklit ve “Toplumsal Cinsiyet”e Karşı Durma (Çev.: Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Butler, J. (2014). Cinsiyet Belası (Çev.: Başak Ertür), Metis Yayınları, İstanbul.
- Connell, R.W. (1998). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar (Çev.: Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Dalla Costa, M. (2014). Kadınlar ve Toplumun Altüst Edilmesi (Haz.: Münevver Çelik, Melis İnan), Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- Davidoff, L. (2012). Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet (Haz.: Ayşe Durakbaşa ve (Çev. Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirbilek, S. (2007). “Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açısından İncelenmesi”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 44/511: 12-27.
- Ecevit, Y. (2003). “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?”, C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, 25/4: 83-88.
- Ecevit, Y. (2011). “Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç” (Ed. Yıldız Ecevit, Nadide Karkıner), Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, ss.2-30, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.
- Erdentuğ, A. (1985). Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Erdoğan, T. (2008). “Nancy Chodorow’un Düşüncesinde Toplumsal Cinsiyet Oganizasyonunun Merkezi Unsuru Olarak Annelik”, Aile ve Toplum, 4/14: 73-82.
- Fox Keller, E. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Bilim (Çev.: Ferit Burak Aydar), Metis Yayınları, İstanbul.

- Friedrich, E. (2003). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (Çev.: Belirtilmemiş), Eriş Yayınları, İstanbul.
- German, L. (1994). Cinsiyet, Sınıf ve Sosyalizm (Çev.: Yıldız Önen), Babil Yayınları, İstanbul.
- Goody, J. (2004). Avrupa Tarihinde Aile (Çev.: Serpil Arısoy), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Halimi, G. (1990). Hapsedilmiş Kadın (Çev.: Feyza Tulga), Broy Yayınları, İstanbul.
- Hırata, H.; Laborie, F.; Doaré, H. & Senotier, D. (2015). Eleştirel Feminizm Sözlüğü, (Çev.: Gülnur Acar Savran), Dipnot Yayınları, Ankara.
- Heritier, F.; Perrot, M. Agacinski, S. & Bacharan, N. (2014). Kadınların En Güzel Tarihi (Çev.: Yonca Aşçı Dalar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm, E.J. (2005). İmparatorluk Çağı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Irigaray, L. (2014). Başlangıçta Kadın Vardı (Çev.: İlknur Özallı, Melike Odabaş), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). Günümüzde İnsan ve İnsanlar, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Kollontai, A. (1992). Marksizm ve Cinsel Devrim (Çev.: Belirtilmemiş), Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- Maalouf, A. (2009). Ölümçül Kimlikler (Çev.: Aysel Bora), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Meulenbelt, A. (1987). Feminizm ve Sosyalizm (Çev.: Erman Demirci), Yazın Yayınları, İstanbul.
- Mitchell, J. (2006). Kadınlar En Uzun Devrim (Çev.: Gülseli İnal, Gülnur Savran, Şirin Tekeli, Feraye Tınç, Şule Torun, Yaprak Zihnioğlu), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Özbay, C. (2012-2013). “Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, 63: 185-204.
- Özbudun, S. (2015). Marksizm ve Kadın, Tekin Yayın, İstanbul.
- Palabıyık, A. (2012-2013). “Toplumsal Cinsiyet’e Sosyolojik Bir Yaklaşım: Ortadoğu’nun Halleri”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, 63: 225-257.
- Phillips, A. (1995). Demokrasinin Cinsiyeti (Çev.: Alev Türker), Metis Yayınları, İstanbul.
- Saraçgil, A. (2005). Bukalemun Erkek, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Söğütü, E.Ö. (2013). “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4 (2): 1-31.
- Stone, M. (2000). Tanrılar Kadıncı (Çev.: Nilgün Şarman), Payel Yayınevi, İstanbul.
- Tekeli, Ş. & Koray, M. (1991). Devlet- Kadın- Siyaset, Anadolu Matbaa, Ankara.
- Touraine, A. (2007). Kadınların Dünyası (Çev.: Mehmet Moralı), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Tuksal, Ş. H. (2016). Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri, Otto Yayınları, Ankara.
- W.Scott, J. (2007). Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi (Çev.: Aykut Tunç Kılıç), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- W.Scott, J. (2013). Feminist Tarihin Peşinde (Der.: Fahriye Dinçer, Özlem Arslan), Bgst (Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu) Yayınları, İstanbul.